

Humanitær krig og

Det ligger en spenning under overflaten mellom militært personell og politikere som fra tid til annen dukker opp i mediene. Norske militære i Afghanistan gir stadig oftere uttrykk for at mediene og politikerne ikke skjønner den virkeligheten de befinner seg i. Hvorfor er det slik?

AV RUNE OTTOSEN, PROFESSOR I JOURNALISTIKK, JOURNALISTUTDANNINGEN, HØGSKOLEN I OSLO

For å finne roten til dette problemet tror jeg vi må se nærmere på grunnlaget for vår deltagelse i den såkalte "krigen mot terror". Da den første forespørselen kom om norsk støtte etter 9/11 følte både norske militære og politikere at de skyldte våre allierte å stille opp etter det grusomme terrorangrepet. Derfor var holdningen positiv.

Når norske militære skal gå i krig vil de føle seg sikre på at de er på folkerettslig trygg grunn. Den vanligste forståelsen av en

folkerettslig legitim krig er at det foreligger et vedtak i Sikkerhetsrådet. Det er også enighet blant de fleste folkerettsekspertene at folkeretten ikke er en eksakt vitenskap. Derfor er det grunnlag for tolkninger og skjønn. Slik Tom Bakkeli beskriver det i boken «Norges hemmelige krigere». Kommandosoldater i kamp mot terror er norsk militært personell opptatt av å ha rettslig dekning for sine kamphandlinger. Han siterer også at norske soldater i felten som er meget opptatt av å unngå sivile tap i de operasjonene de deltar i.

Yrkesbefal

Talsmann for norsk yrkesbefal har ved flere anledninger kriti-

retorikk, journalistikk

sert politikernes manglende vilje til å kalle en spade for en spade (eller en krig for en krig). Da Regjeringen besluttet å sende et begrenset antall norsk soldater til Irak i 2003, og omtalte det som et humanitært oppdrag, ble (daværende) leder i Befaltes Fellesorganisasjon, Didrik Coucheron provosert. Han uttalte: "Det humanitære fokuset har vært uheldig og forvirrende for folk (...) Deltakelsen i Irak er av ren militær karakter og det bør myndighetene si, og ikke snakke om "humanitære operasjoner" når det ikke er det", sa Coucheron til Ny Tid. Coucheron framholdt at om leirene de norske soldatene skulle oppholde seg i var blitt angrepet av motstandsstyrker, ville disse ikke være i tvil om at det var militært personell de angrep. Han sa videre at de norske soldatene skulle bygge broer og veier som var sentrale i eskortering av militært personell, et oppdrag som lå utenfor det som vanligvis regnes som en humanitær oppgave. "Upresise begrep som "begrenset militær operasjon" og "sikkerhetspolitisk instrument" for å beskrive militære operasjoner

bidrar til å svekke omverdenens oppmerksomhet på hva som kreves av militære enheter", sa Coucheron som la til at det nærmet seg det latterlige å kalle innsatsen til de 164 norske soldatene og offiserene i Irak for "humanitær"(Gardar 2004).

Da en norsk soldat ble drept i Afghanistan i november 2007 dukket denne diskusjonen opp igjen. Major Jon Reichelt refset statsminister Jens Stoltenberg og forsvarsminister Anne-Grete Strøm-Erichsen som insisterte på å kalle det "krigslignende handlinger". Stoltenberg mente det var "krevende å bruke ordet krig, for det har mange juridiske forhold med seg". Major Reichelt sa på sin side at han ville fortsette å kalle det krig "til de forlanger at jeg skal si noe annet". Han mente hensynet til soldatene måtte gå foran juridiske resonneringer. "Det sier noe om den lammelsen som har bredt seg i forbindelse med dette. Psykologisk sett er det uheldig for soldatene", sa Reichelt til Dagbladet (alle sitater Dagbladet 9.11. 2007).

Militær virkelighet

Hvorfor har norske politikere behov for å gjøre den militære virkelighet ”snillere” enn den er. Det som dypest sett ligger under er en manglende debatt om det folkerettslige grunnlaget for norsk støtte til det som startet med et amerikansk svar på 11/9. Her tror jeg at norske politikere har feid en ubehagelig debatt under teppet. Norske medier har begått den unnlatsessynd at de ikke har foretatt en selvstendig journalistiske vurdering av disse forholdene. Mediene har ikke gått bak politikernes retorikk og sett på hva den folkerettslige ekspertisen sier om disse spørsmålene.

Vår kanskje fremste ekspert på folkerett er professor Geir Ulfstein. Han hevder i et innlegg i Dagbladet 22/5-2008 at selv den nylig fremlagte stortingsproposisjonen om forsvarspolitikken behandler folkerettslige spørsmål på en overfladisk måte. Problemet startet med bombingene av det tidligere Jugoslavia i 1999.

og hans resonnement er verdt å lytte til, jeg siterer: ”I sin rede-gjørelse i Stortinget 8. november 2001 uttalte Bondevik at det ikke bare forelå rett til selvforsvar, men til og med at NATO-pakten påla Norge en plikt til å delta. En rett til selvforsvar mot omfattende terroristangrep har gode grunner for seg. Men en slik rett er ikke fri for folkerettslige problemer. USA har for eksempel hevdet at landet er i krig mot al-Qaida, og kan bruke militær makt mot trusselen fra stater som ikke vil eller kan hindre terrorister i å foreta angrep. Hvor mener regjeringen at den folkerettslige grensen går for anvendelse av militær makt?”.

Det hører med til helhetsbildet at Ulfstein i en bredt anlagt artikkel i tidsskriftet Lov og Rett og i en kronikk i Aftenposten har gjennomgått det folkerettslige resonnementet som lå til grunn for bruk av selvforsvarsargumentet som folkerettslig grunnlag for angrepet på Afghanistan i november 2001. Ulfstein stiller spørsmålsteget ved den folkerettslige legitimiteten

Hvorfor har norske politikere behov for å gjøre den militære virkelighet ”snillere” enn den er?

Her deltok Norge med militær støtte til bombingene i form av flystøtte selv om det ikke forelå et FN-mandat. Ulfstein viser til daværende statsminister Bondeviks redegjørelse i Stortinget 18. mars 1999 der han gjorde rede for bruken av makt. Her viste Bondevik til Sikkerhetsrådets resolusjon 1199, en rapport fra FNs generalsekretær og en uttalelse fra Sikkerhetsrådets president. Grunnen til at Bondevik måtte støtte seg på disse tre dokumentene var i følge Ulfstein at han skjønnte at ingen av disse hver for seg ga folkerettslig grunnlag for bruk av militær makt. Men Ulfstein nevner at de heller ikke samlet ga et folkerettslig legitimt grunnlag for krig. Han viser til den uavhengige Kosovo-kommisjonen som slo fast at krigen var folkerettsstridig selv om kommisjonen samtidig mente at den var moralsk legitim fordi den stanset serbernes etniske rensing.

Uklarhet

Regjeringens uklarhet ble forsterket etter 11/9 da USA valgte å ikke be om et FN-mandat, men i stedet baserte seg på retten til selvforsvar. Norske politikere insisterte likevel på at angrepet på Afghanistan var i tråd med folkeretten. Ulfstein mener at regjeringens uklarhet i disse spørsmålene kan skape farlig presedens

til et eventuelt angrep på Afghanistan og ved gyldigheten av å iverksette paragraf 5 i NATO-charteret. Denne paragrafen gir det formelle grunnlaget for kollektivt selvforsvar. Ulfstein går også gjennom en rekke militære angrep fra USAs side mot land som Libya i 1986, Irak i 1993 og Sudan i 1998. Ulfstein sier at ”det kan hevdes at slik maktbruk har mer preg av hevn eller straff, og ikke av selvforsvar. Folkeretten tillater ikke bruk av makt som represalier.”

Ulfstein advarer mot å tolke Sikkerhetsrådets resolusjon 1368 for langt i retning av å legitimere et militært angrep mot Afghanistan. Selv om det i resolusjonen vises til statenes rett til selvforsvar, sies det ikke at disse handlingene mot USA gi rett til selvforsvar. Det er her verdt å merke seg at norske politikere i en rekke sammenhenger, og uten å få kritiske oppfølgingsspørsmål fra journalistene, nettopp brukte resolusjon 1368 på en måte Ulfstein her advarer mot. Ulfstein stiller også spørsmålsteget om det er formelt grunnlag for å aktivisere artikkel 5 i NATO-charteret. Han henviser til NATO-rådets vedtak av 12. september der det heter at dersom det blir fastlåst at angrepet mot USA var styrt fra utlandet, skal det anses å være dekket av NATO-paktens

artikkel 5. ”Men dette er for vidt formulert”, skriver Ulfstein og fortsetter: ”Det avgjørende må være at en annen stat sto bak eller medvirket, ikke om aksjonen var styrt fra personer eller organisasjoner i utlandet”.

Folkerett

Professor Ståle Eskeland gikk i en tale i Oslo Militære Samfund høsten 2003 gjennom det folkerettslige grunnlaget for den norske deltagelsen i militære operasjoner som Jugoslavia i 1999, Afghanistan i 2001 og Irak i 2003. Han hevdet at alle disse militære aksjonene var grunnlovstridige og i strid med folkeretten.

Jeg har ikke her plass til å gå i detalj i gjengivelsen av Eskelands tale som hadde tittelen ”Krig og språk, rett og rettferdighet”. Hovedpoenget hans var at angrepskrig, i betydningen av at en stat angriper en annen stat med militære midler, er forbudt. Han viste her til FN-paktens artikkel 4(2), som ikke åpner for

Eskelands konklusjon er at det er dypt tragisk når våre politiske ledere later som vi handler innenfor folkeretten når det ikke er tilfelle. Jeg har tidligere gjort en analyse av mediernes dekning av denne talen og vist at ingen av de toneangivende ”main stream” mediene tok utfordringene fra Eskelands tale på alvor enda den var godt kjent gjennom en NTB-melding (Ottosen 2005).

Mitt poeng er ikke at man må være enig med Eskeland eller Ulfsteins tolkning av folkerettslige spørsmål, men tausheten om dette temaet må føles ubehagelig for dem som er satt til å gjennomføre politikernes vedtak i praksis. Jeg snakker da om menige og befal som deltar i krigen og ser at politikere og journalister ikke tar opp de vanskelige spørsmålene på en troverdig måte. Er det slik at norske politikere har behov for å tåkelegge norsk krigføring i Afghanistan i en humanitær retorikk fordi de innerst inne tviler på om de er på folkerettslig trygg grunn? ■

Norske militære i Afghanistan gir stadig oftere uttrykk for at mediene og politikerne ikke skjønner den virkelighet de befinner seg i.

noe unntak. Derimot kan en stat, hvis den skulle bli angrepet, lovlig forsvare seg med militære midler. Det følger av FN-paktens artikkel 51. Eskeland viser til den norske regjeringens grunnleggende prinsipp om å følge FN's mandat. I følge Eskeland fattet Regjeringen sitt vedtak om å stille seg positiv til en henvendelse fra USA om å bidra med en stabiliseringsstyrke før det forelå et FN-mandat 22. mai 2003. Eskeland viste videre til at Norges rettstradisjon er veldig restriktiv i tolkningen av medvirkeransvar. Her viser han til at Vidkun Quisling ble dømt for medvirkning til uaktsomt drap på jøder fordi han burde forstått at jødene som ble sendt til Tyskland gikk en sikker død i møte. Passive medlemmer av Nasjonal Samling ble dømt for bistand til fienden.

Menneskerettigheter

Et viktig poeng for Eskeland var Norges medvirkeransvar ved eventuelle brudd på menneskerettighetene fra okkupasjonsstyrkenes side. Eskeland mente det var fare for at Norge kan bli stilt til ansvar ved Den internasjonale straffedomstolen (ICC) for overgrep okkupasjonsstyrken kan ha begått selv om Norge ikke fysisk har vært delaktig i overgrepene.

Kilder

- Bakkeli, Tom 2007. *Norges hemmelige krigere. Kommandosoldater i kamp mot terror*. Oslo: Kagge forlag.
- Eskeland, Ståle 2003. *Krig og fredsbevarende operasjoner*. Norsk Militært Tidsskrift nr. 12.
- Gardar, Jogvan H. 2004. *Regjeringen har en forvirrende boldning til Irak*. Ny tid 10. januar 2004.
- Ottosen, Rune 2005. *Good-doers or Bad-doers? Images of the War in Iraq in the Mainstream Norwegian Press* in Nohrstedt, Stig A. and Ottosen, Rune (2005) (eds.) *Global War – Local News. Media Images of the Iraq War*. Gothenburg: Nordicom.
- Ottosen, Rune 2007. *Mediebildet av krigføringen i Afghanistan: Fredsskaping eller aggresjon?* Internasjonal Politikk nr. 1 2007.
- Ulfstein, Geir 2001. *Terror og folkerett*. Aftenposten 20. september 2001.
- Ulfstein, Geir 2003. *Terror og folkerett*. Lov og Rett nr. 2 2002.
- Ulfstein, Geir 2008. *Hvor hellig er folkeretten*. Dagbladet 22. mai 2008.

Dagens gjest, Rune Ottosen, er professor i journalistikk ved journalistutdanningen på Høgskolen i Oslo. Han er utdannet journalist og statsviter. Rune Ottosen er en aktiv faglitterær forfatter, og var leder av Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening i årene 2001-2005. Professor Ottosen har i den senere tid forsket på medias dekning av det militære forsvaret.

Red.